

ПРО МОДУ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Коваленко Н. Д.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У статті досліджено семантичні особливості та просторове поширення фразеологізмів із компонентом «мода» на основі наративів, словників, фольклорних текстів. Визначено, що найчастіше цей компонент у складі фразеологічних одиниць виступає символом давнього звичаю, обрядодійства, стійкості моральних і вольових якостей.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, діалектне мовлення, говір, говірка, компонент, мода.

Kovalenko N. D. About fashion in Ukrainian dialects. It is well-known that the phraseological picture of the world most fully and figuratively expresses the mentality of the ethnos, its cultural and historical heritage, experience in the evolution of cognition of the world and, therefore, studying the stages of "birth" and the existence of popular phrases in connection with context (for example, texts of living people's speech) when meaning can either be foreseen or understood by a hint or be surprised by unexpected contamination, etc.

The phraseological units of the national literary language and the dialect language, for the most part, have an ethno-cultural component which can represent different levels of expressiveness, but it can clearly be manifested in temporal and spatial comparison.

In the article the semantic features and spatial distribution of phraseological units with the component "fashion" on the basis of narratives, dictionaries, and folklore texts are studied. It is determined that this component in the phraseological units more often acts as a symbol of ancient customs, rituals, and the stability of moral and volitional qualities.

In the regional phraseological dictionaries of the Ukrainian language the fixed expressions with the component fashion which belong to one semantic field "in accordance with the custom" have a transparent motivation and are included in the commentary about the old ceremonies. The dialect speakers of elder age may use the word "fashion" and phraseological units with this component to refer to the actual concept of "fashionable". The semantics of phraseological units 'is generally accepted, became customary' has also been revealed, it does not concern actual folk rituals and customs, in stories about peculiarities of husbandry, construction, cooking, etc.

Thus, the functioning of the phraseological units in dialect language creates all conditions for continuous changes not only in the component composition, structure but also in the development of new semantic shades. Being realized in new plots and topics, phraseological units acquire figurativeness, rethinking but they still "keep" something primary, initial. The level of "conversationality" deserves the particular attention – which words, phrases can replace the phraseologism and vice versa.

Key words: phraseological unit, dialectal language, dialect, component, fashion.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Фразеологізми національної літературної мови та говіркового мовлення здебільшого мають етнокультурний компонент, який може презентувати різні рівні виразності, але чітко виявляється в часовому та просторовому зіставленні (з іншими діалектами чи мовами).

Незважаючи на посилений інтерес мовознавців до ареальної фразеології, на матеріалі східнослов'янських мов фрагментарно описано символічні значення виразів із компонентами-соматизмами (О. М. Вікторіна, Н. І. Дем'янович, Н. О. Скоробагатко), назвами житла та його елементів (В. Д. Ужченко, О. О. Лящинська, Н. Д. Коваленко), предметів хатнього вжитку, знарядь господарської праці (В. Д. Ужченко, Н. Д. Коваленко). Дослідження базових концептів української культури в складі фразеологічних одиниць демонструють фразеологічні можливості слів різних семантичних полів, особливо на матеріалі зв'язних текстів говіркового мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційна достатність текстів територіального мовлення для дослідження різних рівнів мовної структури підтверджена у працях П. Ю. Гриценка, Г. Л. Аркушина, К. Д. Глуховцевої, Г. І. Мартинової,

А. О. Колесникова, М. С. Делюсто та ін. Окрім того, останнім десятиліттям утвердилася практика запису та видання розлогих текстів говіркового мовлення як надійного джерела мовознавчих, зокрема діалектологічних, досліджень.

Актуальними вважаємо дослідження компонентного складу діалектних фразем, які здатні зберігати і транслювати дані про особливості етнокультурного сприйняття і розуміння дійсності, особливо на тлі великого контексту.

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашої статті – виявити та проаналізувати семантику сталих виразів із компонентом «мода» у діалектних словниках і текстах зв'язного територіального мовлення (опублікованих та з особистої картотеки автора), системні зв'язки та варіантні вияви.

Текстологічний аспект дослідження фразеологізмів передбачає з'ясування семантичних можливостей одиниць у конкретних текстах зв'язного мовлення. Зібрані за програмами-питальниками фразеологізми не можуть демонструвати усіх можливостей компонентного складу, семантичної «поведінки» у різних ситуаціях спілкування. Часто фразеологічні словники говірок фіксують одне значення одиниці, відсутній ілюстративний матеріал до слов-

никової статті. Уживання одного фразеологізму в різних текстах підтверджує його «фразеологічність», дає змогу проаналізувати семантичний та контекстуальний аспекти його побутування у взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що фразеологічна картина світу найбільш повно та образно виражає менталітет етносу, його культурно-історичні надбання, досвід в еволюції пізнання навколишнього світу, а отже, цікавими є дослідження етапів «народження» і побутування народних фразем на тлі широкого контексту (у нашому випадку – текстах живого народного мовлення), коли значення або можна передбачити, або зрозуміти натяк, або здивуватися неочікуваним контамінаціям тощо.

Зазначимо, що Фразеологічний словник української мови фіксує вираз у моді зі значенням 'хто-, що-небудь має загальне визнання, популярність' та у великій моді [13, 501] з ілюстраціями з творів Лесі Українки, Г. Квітки-Основ'яненка, Ю. Яновського.

У регіональних фразеологічних словниках української мови подано сталі вирази із компонентом *мода*, які належать до одного семантичного поля і мають прозору мотивацію: середньонаддніпряньські говірки – *взять (узять) моду* 'дотримуватися певного способу дії, манери поведінки, принципів моралі' [14, 18]; *увійшло в моду* 'стало звичним' те саме, що *увійшло в закон* [14, 141]; середньополіські – *взяти моду* 'мати звичку' [7, 110]; східнослов'янські – [і] *моди [тоді] не було* 'не вдавалися до чогось' [10, 335].

Зі значеннями модний – немодний у говірках Слобожанщини вживають такі фразеологізми: *держать фасон (хвасон)*, мол. 1. 'модно одягтися'. 2. крим. 'Поводити себе гордо' [11, 210]; *по фірмі (хвірмі)*, мол. 'модний, відомого бренду' [11, 211]; *здунь – полетить* про красиву, модно одягнену дівчину [10, 218]; *як Стецько*, зі сл. вирядитися, знев. 'немодно, некрасиво (одягнутися)' [10, 474]; *колхоз (колгосп) „8 Березня”* 1. 'сільський, простакуватий'. 2. 'немодний, не стежить за модою'. 3. 'нещасливий (про колгосп)'. 4. 'колектив, де багато жінок' [10, 271].

Характеризує суть мовлення вислів *говорити про моду і про погоду* 'ні про що суттєве' [7, 110], записаний на території Житомирщини; у говірках Волині фразеологізм *стода й мода*, утворений повторенням кінцевих звукосполучень, побутує зі значенням 'бути схожим на когось' [8, 163].

У збірниках текстів сучасних українських говірок, що презентують різні діалектні зони, спостерігаємо жанрову й тематичну різноманітність, але особливе місце посідають розповіді про особливості традиційних народних обрядів (їх елементів) і звичаїв. Зауважимо, що й інформанти розуміють та відчують цінність такої інформації, потребу її збереження, з іншого боку, – усвідомлюють рівень натуральності буття через протиставлення «колись, давно» і «тепер, зараз», «у нашому селі» і «в інших селах».

Цілком прогнозованим є вживання лексем *обряд, звичай* у розповідях-спогадах, наприклад, у волинських говірках: *таї з молодойі зн'їмали той в'їнок /*

таї /вел'он / і молоду ўже закручували ў хустину п'їд молодичу // таї све'к'руха ўже молод'ї то'то /мала здоїмати два /рази в'їнок / во'на здоїмає два /рази / закручує ў хустку / а мо'лода ў тої час це гет скидає з голови / ну а по'тому ўже т'ретин раз / теї с'ї де /має /д'їти / та'кий з'вичай // теї ўже с'їдає теї ії'її све'к'руха закручує / теї по'тому мо'лода з'ї ўс'їма с'войіми дру'ж'бами / дру'ш'ками пере'гул'ує св'її ос'таній ўже /танец' /та'кий / та'кий з'вичай / бо ўже їде ў не'в'їст'ки / чи ли'шійеш /дома / то х'лопец' їде ў з'ет'ї (с. Волиця Красилівського р-ну Хмельницької обл.).

У текстах сучасних наддністрянських говірок знаходимо вислів [*була, заведена*] *така мода*, що вживається зі значенням 'обряд (елемент обряду), звичай': *д'ї'ї'чита їшли на р'їчку ку'патис'ї до с'ї'їд сонц'є на Івана / ле'п'тиц'у рвали / обви'валис'ї / шчо'би /борши с'ї /видати / така мо'да була за'веде'на / і так во'ни ро'били / во'на так с'ї не' з'нишчувала / але та'ка мо'да ў се'л'ї була і ўже на д'ружій ден' /мали с' /чого с'ї см'ї'їати л'уди // л'уди п'їл'нували / д'ї'ї'ки си'д'їли п'їл'нували / шчо'б з'битки не' зробили / а х'лопц'ї ўсером'но зробили (с. Заставці Монастирського р-ну Тернопільської обл., Гаркава Марія Михайлівна, 1930 р. н.). Так само спостерігаємо вживання фразеологізму *немає моди* зі значенням 'немає обряду (елемента обряду), звичаю' у розповіді про святкування обжинків за матеріалами східнослов'янських говірок: *жни'єла за'канч'уй'їц'а / с'п'ївай'їт' п'с'н'ї // ну це тут не'ма' /моди // о'це їа жи'єла ў /Вин'їц'ї // о'це ми їак за'канч'уй'їц'ї жни'єла / ми не'ч'ем коро'ваї // коро'ваї о'це пре'дсе'їдат' е'л'ові / тому / бри'га'д'їров'ї / її'їажем в'їн'ки // ўстр'їч'ай'їе'мс'а / о'це ж'їдем с'н'ївай'їем [12, 124].**

Про обряд святкування Юрія йдеться в тексті носія українських говірок із Підляшшя, зокрема інформант акцентує на протиставленні *тепер – колись*. Вислів *давніша мода* вживається у значенні 'давній звичай, обряд': *їа шче хо'д'їла їак доч'ку ту най'старішу од'їла на зо'л'он'їїу // то так /саме чоло'в'їек ж'їв /хо'д'їл'ї на /ўж'їто на /її'їур'їа хо'д'їл'ї // а те'пер то вже не'ма / не'хо'д'ат // ну /чу /ка'чал'їс'а // та'каїа їак'ас' / дав'н'їїша /мода би'ла / те'пер при'к'їнулос'а' /тоїе [1, 342].*

Загальновідомо, що найчастіше фразеологічні одиниці утворюються на базі вільних синтаксичних конструкцій, і саме на матеріалі зв'язних текстів можна спостерігати етапи народження та вектори значень фразеологізмів. Носій говірки, мовець намагається чіткіше й повніше передати співрозмовнику зміст свого повідомлення, найтонші емоції та стани, дошукуючи слова, вдалі фразеологічні одиниці. Для конкретизації, уточнення змісту повідомлення в розповідях інформантів виявляємо синонімний ряд фразеологізмів на позначення поняття «звичай, елемент обряду», наприклад: у західноподільських говірках – *п'лели ме'н'ї в'їнок д'ї'ї'чата і мо'лодому п'лели / о // мо'лодому ма'лен'к'ї в'їночок в'їночок пле'тец'а / а ме'н'ї ве'л'ик'ї п'лели / /матка п'лела ми'н'ї / а д'руш'ка п'лела мо'лодому / о // п'лели в'їнок і при'їшоў с'тароста ску'поўл'увати в'їнок / ў нас та'кий бу'ї за'кон / і /дуже' т'ребує ба'гато з'роше'ї*

за в'їнок / шо би ску'пити сеї в'їнок // ко'лис' бу'ли не^м так йак /зара (с. Маків Дунавецького р-ну Хмельницької обл.); ўже на д'ругий ден' йак похо'вали // рос'ход'ац'ї ўс'ї і то'ди при'ход'ат с ц'винтара // по воз'можнос'т'ї ў'кого йа'ка /сила чи /дес'їт' душ /чи пйат' / чи д'вац'їт' за'клич'є / ко'го ўже на /дев'їт' ден' ўже робили са'мо со'бою /дев'їт' ден' // робили /дев'їт' ден' / /сорок ден' / н'ї'р'їк робили // те^мпер ўс'о а'би /борши // йак бим ўс'тигли / то би ї до /вечи'ра похо'вали (с. Летава Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); у південноволинських говірках – ко'лис' бу'ли та'к'ї л'ўди / чи'тали Псал'тири і /зара йе / шо чи'тайут' Псал'тир / но во'но т'рошки т'ашку'вато / але л'ўди ви'держу'ють' ўсе / во'ни дож'н'ї ўсе ви'держувати // на дно труни / во'но з по'радк'їў ўже /даўн'їх / так і /робиц'я / с'тел'ат' л'ўдин'ї на сп'їт ста'ру о'дежу / ко'лиши'н'ю / чи де хо'диў / чи та'ку приста'р'їлу / шо'б по'к'їйн'їк / йа'кїї іде туди / на тої св'їт в'їн іде ў но'в'її о'деж'ї (с. Чепелівка Красилівського р-ну Хмельницької обл.); моло'да ўби'ралас'а ў в'їночок / ў л'єнти і б'рала до /себе^м с'таршу д'рушку / счи'тали так ко'лис' (с. Волиця Красилівського р-ну Хмельницької обл.); а моло'да ў тої час це гет ски'дає з голо'ви / ну а по'тому ўже т'ретин раз / теї с'ї де /має /д'їти / та'кий ну таї са'мо со'бою ма'ма моло'дого і ма'ма моло'дойї /мус'їли йїх благосло'вити на шл'уб (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.).

Часто вживаними в західноподільських говірках є фразеологізми так як має бути і як Бог приказав на позначення 'за традицією; за звичаєм': у західно-подільських – То'ди йак ми зби'ралис'а на /Паску / то'то було та'ке ве'лике с'в'єто // на /Паску /мама ста'ралас'а / шо'би ўс'ї /д'їти були ўб'ран'ї ў но'вому // ўс'о /шишла нам зо с'татного /готу'вала ўс'о // ўби'рала так йак /має /бути / йак Бог прика'заў / бо то ўс'ї йшли до /церкви // на /Паску не^м було та'коїї л'ўдини / йа'ка би хо'дила сво'їми но'гами і не^м йшла св'а'тїти /паску (с. Завалля Кам'янець-Подільського р-ну); рано ўста'їу / ўмилас'є / прич'с'алас'а йак Бог прика'заў (с. Завалля Кам'янець-Подільського р-ну); поро'били пар'ве / н'ї п'їєца ў /хат'ї не^м /ма / н'ї сто'ла / та'кого йак Бог прика'заў / шо'б /с'їсти /з'їсти (с. Гаврилівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.).

Приховану антонімію, яка ніяк не відбивається у семантиці фразеологізму, подібуємо в таких структурах: у словнику західнополіських говірок – вс'о йак ни ма'єе бу'ти 'все, як треба' (В це'ркви був ку'пол с христо'м...Вс'о йак ни ма'єе бу'ти) [3, 402]; у текстах волинських говірок – ўс'ї /гос'т'ї пос'їдали /саме ў /хат'ї об'їдати / ме^мне ўд'а'гнули ў /вел'ан / ўс'о йак не^м /може /бути / пос'їдали ўс'ї ў /хат'ї об'їдати / йак ди'вилис'а / то го'рит /хата / поча'ли ўс'ї л'ўди з'билис'а ў /д'верах / не^м /можут пови'ходити то'д'ї / бо л'ўдеї було ба'гато / не^м /можут пови'ходити (с. Воронківці Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл.); з'н'аў ўсе / йак не^м /має /бути // сала н'ї'коли не^м об'бе'рає / бо то ўже в'їн за'боте'ц'я а цим (с. Поляхова Теофіпольського р-ну Хмельницької обл.).

Семантику 'загальноприйнято, стало звичним', що не стосується власне народних обрядів та звичаїв, мають фразеологізми було в моді, немає такої

моди, не було моди, не було в моді, вживані інформантами в розповідях про особливості господарювання, будівництва, приготування їжі тощо. У зразках середньополіських говірок зафіксовано: А ўже ў нас у восе'ні^м / то ўже йесц' зноў зеле'ни'ці // а сі зеле'ни'ці /тоже мири'нуємо // [...] і зиб'раў йїх і так ўже йїх с'о'годні зиб'раў і змарину'ваў і так і на д'ругий ден' йїж йїх // і так і суп ізва'рит' / ўже ці зеле'ниці / ота'к'їє ў нас гр'їб'ї // (а підпеньки є?) ну а пуд'пен'к'ї ў нас йесц' / ну то пуд'пен'к'ї ў нас йїх чо'гос' / ў нас та'кеїї /мод'ї йїх не'має б'рат'ї / с'їх пуд'пен'ку' / ми час'тїш не бе'ремо (с. Кузьмівка Сарненського р-ну Рівненської обл.) [5, 71]; у говірках Івано-Франківщини: Ўже в'їс'їл'є / ўже тут /зара с'р'їжут сви'н'ю / му'же^м /мел'ут / кола'ч'ї не^мчут / хл'їп / так шо зо три дни пи'чут хл'їп // в'їт:ак кола'ч'їў зо дв'ї /печ'ї / зо триє / і па'ч'є /р'їжут / і ти'л'є / но гор'їўк'є^м / з'найити / йїдут дес с'н'їрту ку'пу'ють / там сто /л'їтир / чи /к'їлко / і при'воз'є / то не рус'с'каїут ўже / на'пїї / то на'пїї // так шо ви'ши'н'їку ни'х'то ни роб'їу / бо то ни /було ў /мод'ї / ти'перто /ї'накии (с. Тишківці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.) [5, 313].

Про популярність певного способу будівництва на окремій території йдеться в тексті середньополіської говірки Чорнобильської зони, де інформаційний центр перенесено на антоніміні фразеологізми була така мода – не було такої моди, наприклад: Н'ї /бу'ла /мода та'ка / шо заси'пали' пес'ком / на'воз'їл'ї туд'а / ну // /зємл'ю / в'єр'н'єї / заси'пали' гор'їшча / от / н'їх'то / н'є / це не було /мод'ї /даже там / шо'б з'л'їної /в'їб'їт' так йак точ'ка там чи' шо не було [4, 147]. В інших текстах цього ж ареалу знаходимо синонімічний фразеологізм не йшло в резонт, ужитий зі значенням 'не було популярним; не використовувалося': Н'є / то со'ўс'ом дру'ге / то со'ўс'ом дру'ге / дру'гого /сорту гр'їб'ї / груз'ди / то та'ке / то н'є йшло ў нас у резонт / н'є / н'є / те н'є йшло ў нас у резонт / а це не ў нас хо'до'в'є / це /б'їли' гр'їб на /п'єрвом х'вонт'є [4, 109]. Словник української мови фіксує фразеологізм не резон зі значенням 'немає рації, сенсу' [9, VIII, 488].

Зауважимо, що носії говірок старшого віку вживають слово «мода» та фразеологізми із цим компонентом зайшла мода і на позначення власне поняття «модний», наприклад, у говірковому мовленні с. Летава Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.: /вал'анки /тоже^м бу'ли / /катанки / то'нен'к'ї / чор'нен'к'ї са'м'ї /дужи // ў них було /дужи /добре^м хо'дити // ше га'лош'ї та'к'ї м'їлен'к'ї на них с'ї купу'вало / і /шили / во'ни були /дужи /добр'ї / /гарн'ї /вал'анки // но те'пер /того ўс'ого не^м /ма // те^мпер зайшла /мода кап'рон / ни'їлон і вот і ўс'о // і жиї ў т'їм кап'рон'ї / і ў тих курточ'ках / шо до /чого шур'неш / то ўже їн'їдреш // а ко'лис' /сего ни^м /було.

Жоден словник діалектної лексики та фраземіки не фіксує фразеологічну одиницю не в моді (кому), але наративи дозволяють виокремити такий вислів зі значенням 'байдуже': /мама /моїа /була інва'л'їд / то /пенс'їїї н'ї'їакоїї не да'вали / ти'пер за'р'їзаў сви'н'ю чи ко'рову / куп'їу /пенс'їїу // ти'пер здо'ров'ї /л'ўди /пенс'їїу полу'чайут // наї полу'чайут / во'но ме^м /н'ї не^м ў /мод'ї // но /моїа /мама /була інва'л'їд в'їд

'сорок 'семого 'року / то 'мої 'мам'і 'дали ту'п'іро ш'існац'ім' рубл'іу' пенс'ііі / то шо була п'раўда? // ўс'оў'ремн'а 'ко'м'іс'ііу про'ходила / друга з'рупа шчо'року // не' 'було п'раўди // мона шо хоч к'упити за з'рош'і // тата і 'мами с' 'того с'в'іта не' 'купити (с. Лошківці Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.). Доповнюють такий фразеосемантичний ряд одиниці з лексикографічних праць поліських говірок: *мин'і гулува'ни буліт'* 'мені байдуже' [6, 161], *мин'і голова ни болит'* 'мені про це байдуже' [2, 85], *то не' мо'ї ронди* 'то не моя справа' [2, 120].

Отже, компонент *мода* найчастіше у складі фразеологічних одиниць виступає символом давнього звичаю, обрядодійства, стійкості моральних і вольових якостей. У регіональних фразеологічних словниках української мови зафіксовано сталі вислови, які належать до одного семантичного поля «за звичаєм», мають прозору мотивацію, є в складі коментаря про колишні обряди, а також називають власне поняття «модний». Виявлено також семантику фразеологізмів 'загальноприйнято, стало звичним', коли йдеться про особливості господарювання, будівництва, приготування їжі тощо.

Компонент *мода* не має фонетичних варіантів ні в текстах, ні у складі фразеологізмів, але є джерелом різних виявів культурно-національного світогляду в автентичних, природно вживаних і динамічних одиницях.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Функціонування фразем в усному говірковому мовленні створює всі умови для безперервних змін не тільки в компонентному складі, структурі, а й у розвитку нових смислових відтінків. Реалізуючись у нових сюжетах і темах, фразеологізми набувають переносності, переосмислення, але все ж «утримують» щось первинне, початкове. На особливу увагу заслуговує рівень «розмовності» – як і слова, словосполучення можуть заступати фразеологізм і навпаки. У момент комунікації, коли до якоїсь інформації, повідомлення долучається співрозмовник, фразеологізм стає максимально навантаженим, центральним.

Актуальним вважаємо укладання фразеологічного словника на основі текстів усного діалектного мовлення, де найповніше розкривається природа фразеологізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Голоси з Підляшшя (Тексти) / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. – 536 с.
2. Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині / Г. Л. Аркушин. – Люблін–Луцьк, 2003. – 177 с.
3. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2000.
4. Говірки Чорнобильської зони. Тексти / [упор. П. Ю. Гриценко та ін.]. – К. : Довіра. 1996. – 358 с.
5. Говори української мови (Збірник текстів) / [укл.: С. Ф. Довгопол, А. М. Залеський, Н. П. Прилипка; відп. ред. Т. В. Назарова]. – К. : Наук. думка, 1977. – 590 с.
6. Громик Ю. О. Фразеологізми поліської говірки села Липно Ківецького району Волинської області. Волинь-Житомирщина : [іст.-філол. зб. з регіон. проблем] / Ю. О. Громик. – Житомир, 2002. – № 8. – С. 152–170.
7. Добролюжа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини / Г. М. Добролюжа. – Житомир : Волинь, 2010. – 404 с.
8. Кірілкова Н. В. Словник волинської фразеології / Н. В. Кірілкова. – Острог–Рівне, 2013. – 192 с.
9. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I – XI.
10. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – 6-е вид. – Луганськ, 2013. – 552 с.
11. Ужченко Д. В. Словник жаргонних фразеологізмів Східної Слобожанщини. Матеріали / Д. В. Ужченко. – Луганськ : СПД Резніков В.С., 2009. – 246 с.
12. Українські східнословобанські говірки: сучасні діалектні тексти : [навч. посіб. / упоряд. : К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої]. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 424 с.
13. Фразеологічний словник української мови / укл.: Віра Білоноженко, Василь Винник та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
14. Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.